

Uitgeprobeerd

Het bevorderen van het historisch inlevingsvermogen van leerlingen

Nederlandse geschiedenisdocenten ontwikkelden lesmateriaal om het historisch inlevingsvermogen bij leerlingen te vergroten. Zij deden dat in een Professionele Leergemeenschap (PLG) van de Rijksuniversiteit Groningen. Tim Huijgen, Hanneke Bartelds, Iris van den Brand en Hannah van der Plaat presenteren twee uitgewerkte lessenseries voor leerlingen in de bovenbouw havo en vwo (15-18 jaar).

Volgens het eindexamenprogramma havo/vwo van het schoolvak geschiedenis moeten leerlingen “menselijk gedrag (denken en doen) in het verleden verklaren vanuit de toen en daar bekende en geaccepteerde kennis en waarden” (College voor Toetsen en Examens, 2023, p. 9). Zonder historisch inlevingsvermogen slagen leerlingen hier vaak niet in (Huijgen, 2018). Historische inleving is het vermogen om de wereld te beschrijven zoals die door de mensen in het verleden werd gezien, zonder hedendaagse waarden op te leggen aan het verleden (Yilmaz, 2007). Veel leerlingen kijken namelijk vanuit hun eigen waarden, normen en kennis naar historische gebeurtenissen. Waarom stemden zoveel mensen op Hitler? Waarom zou je heksen verbranden? Dit soort vragen vinden leerlingen lastig te beantwoorden.

Voor het bevorderen van het historisch inlevingsvermogen is een affectieve en cognitieve connectie noodzakelijk (Endacott & Brooks, 2013; Huijgen 2018). Ten eerste is het belangrijk dat leerlingen historische personen zien als mensen die te maken hadden met herkenbare menselijke ervaringen, zoals verdriet en woede (affectieve connectie). Daarnaast moeten leerlingen, op basis van historische bronnen, de economische, politieke en culturele context van een periode waarin de historische persoon leefde, kunnen beschrijven (cognitieve connectie).

Maar hoe kun je het historisch inlevingsvermogen van leerlingen bevorderen in de lespraktijk? En is het mogelijk om door het bestuderen van menselijk gedrag in het verleden, te werken aan het *algemene* inlevingsvermogen van leerlingen, zodat zij bijvoorbeeld in actuele

discussies verschillende perspectieven herkennen en begrijpen? In onderzoek van Bartelds et al. (2020) noemden docenten en leerlingen namelijk een duidelijke link tussen historisch inlevingsvermogen en algemeen inlevingsvermogen. Volgens hen zorgt het historisch inlevingsvermogen voor meer nuance in een discussie en een prettigere omgang met

elkaar in onze hedendaagse samenleving. Het gebruik van ooggetuigen werd als een mogelijk geschikte manier genoemd om door de bestudering van historische personen te werken aan het algemeen inlevingsvermogen van leerlingen. Op basis van deze studie werden zeven ontwerpprincipes geformuleerd voor vervolgonderzoek (zie Tabel 1).

Tabel 1 Zeven ontwerpprincipes voor het bevorderen van het historisch inlevingsvermogen.

Ontwerpprincipe	Korte beschrijving
1. Geeft expliciete instructie op de vaardigheid historisch inlevingsvermogen.	Hierbij gaat het samengevat om drie vragen (wat, hoe en waarom) waarbij de antwoorden op deze vragen duidelijk moeten worden voor leerlingen: 1. Wat is historisch inlevingsvermogen? 2. Hoe kan het historisch inlevingsvermogen vergroot worden? 3. Waarom is historisch inlevingsvermogen belangrijk als vaardigheid?
2. Geeft de leerlingen genoeg context (contextualiseren).	Met behulp van historische bronnen en kennis een gebeurtenis of actie van een persoon in het verleden kunnen verklaren in de specifieke tijd en ruimtelijke en sociale context.
3. Heeft aandacht voor standplaatsgebondenheid.	Besef dat hoe je naar iets kijkt afhankelijk is van de tijd, plaats en cultuur waarin je leeft.
4. Heeft aandacht voor multiperspectiviteit.	Dat verwijst naar het idee dat geschiedenis interpretatief en subjectief is, met meerdere naast elkaar bestaande verhalen over bepaalde historische gebeurtenissen, in plaats van objectief weergegeven te worden door één gesloten verhaal.
5. Geeft aandacht aan cognitieve en affectieve aspecten van historisch inlevingsvermogen.	De affectieve dimensie houdt in dat men belangstelling toont voor historische actoren, om hen geeft, met hen meeleeft of zich met hen identificeert, hun menselijke emoties herkent en zich betrokken voelt. Het cognitieve aspect wordt gevormd door het construeren van een historische context waarbinnen acties van historische personen zich afspelen. Hier is dus een zeer nauwe relatie met contextualiseren.

6. Heeft aandacht voor het belang van de persoonlijke connectie tussen de leerling en de ooggetuige.	Jezelf in iemand herkennen en/of er een persoonlijke verbinding met een historische actor aangaan. Dit is dus automatisch een vorm van affectief inleven.
7. Verbindt het werken met historisch inlevingsvermogen aan algemeen inlevingsvermogen.	Dit verschilt met historische inleving door de actuele component. Hoe zorg je ervoor dat leerlingen beter naar <i>elkaar</i> luisteren en elkaar begrijpen? Hoe zorg je ervoor dat leerlingen meer begrip krijgen met betrekking tot verschillende standpunten/perspectieven in actuele discussies?

De PLG

Een belangrijke vraag blijft hoe deze zeven ontwerpprincipes kunnen worden gebruikt om concreet lesmateriaal te ontwikkelen. In een PLG waaraan 11 geschiedenisdocenten deelnamen, werd gezamenlijk deze vraag verkend. De deelnemende docenten kwamen uit verschillende delen van Nederland en verschilden sterk qua werkervaring. Sommigen begonnen net als geschiedenisdocent, anderen stonden al decennia voor de klas. De PLG werd geleid door Tim Huijgen, vakdidacticus geschiedenis bij de Lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen. Iedere docent in de PLG ontwierp een eigen lessenserie waarbij er een koppeling was met een mede-deelnemer die buiten de bijeenkomsten om meedacht en feedback leverde. In totaal waren er drie gezamenlijke bijeenkomsten waar deelnemers kennis maakten met vakdidactische theorieën rondom inleving, hun ideeën en voortgang presenteerden en feedback verzamelden. Na de eerste bijeenkomst gingen de deelnemers aan de slag met het ontwerpen van de

lessenseries. Het historisch onderwerp kon verschillen, net als het leerjaar, de duur van de lessenserie en het leerniveau. Belangrijk was dat de ontwerpprincipes werden gebruikt bij het ontwikkelen van het onderwijs. Tijdens de tweede bijeenkomst presenteerden de deelnemers hun plannen, vond een check plaats of de ontwerpprincipes duidelijk waren en kregen ze feedback van de begeleider en mede-deelnemers. Bij de derde en laatste bijeenkomst werden de definitieve lessenseries gepresenteerd en ervaringen gedeeld met het geven van (onderdelen van) de lessenseries. Niet alle deelnemers slaagden erin de volledige lessenserie te geven en een enkeling ontwikkelde alleen de lessenserie (zonder deze uit te voeren).

Twee voorbeelden voor het bevorderen van inleving

Hoe kun je de zeven ontwerpprincipes gebruiken voor het ontwikkelen van onderwijs? Twee ontwikkelde lessenseries uit de PLG laten dit goed zien. Uitgewerkte lesformulieren waarin een

expliciete koppeling naar de gebruikte ontwerpprincipes is opgenomen zijn bij ieder voorbeeld beschikbaar (zie de links).

Voorbeeld 1: Verzuiling in Nederland

Het eerste voorbeeld zijn drie lessen van 45 minuten voor havo 4 over de verzuilde Nederlandse maatschappij in de periode 1800-1950.

Verzuiling houdt in dat een samenleving is opgedeeld in ideologische zuilen op grond van levensbeschouwelijke of maatschappelijke opvattingen. Figuur 1 geeft een globaal overzicht van de lessenserie. De volledige lessenserie is te vinden via

https://dimensies.nu/wp-content/uploads/2023/02/Bijlage1_Dimensies_Lessenserie_Brand.pdf

Figuur 1

Doelstellingen:

- Leerlingen kunnen uitleggen wat verzuiling en historische inleving is
- Leerlingen kunnen een tekstuele bron beoordelen en analyseren
- Leerlingen kunnen meerdere verzuilde perspectieven herkennen in tekstuele bronnen
- Leerlingen kunnen een interview voorbereiden om historische informatie eruit te halen
- Leerlingen kunnen verzuilde verhalen via video herkennen, beoordelen en analyseren
- Leerlingen kunnen zelfstandig een interview afnemen en daarover rapporteren
- Leerlingen kunnen verschillende perspectieven begrijpen en met elkaar vergelijken
- Leerlingen kunnen zelf een positie innemen in de verzuiling in het heden en in het verleden

Beginsituatie:

- Het betreft lesmateriaal voor havo 4 (15-16 jaar)
- De lessen gaan over de Verzuiling in Nederland (1800-1950)
- Leerlingen hebben geen expliciete voorkennis over de Verzuiling en over inleving als vaardigheid

Werkvormen:

- Klassikale uitleg
- Discussie (stellingen)
- Onderwijsleergesprek
- Video-kijkvragen
- Interview-opdrachten

Leermiddelen:

- Verslagen van ooggetuigen (werkbladen)
- Andere Tijden: Seizoen 23, aflevering 6 - Tijd voor nieuwe politiek (video)
- Werkblad historische analyse

Opzet lessen:

1. De leerlingen staan deze les stil bij wat verzuiling is en hoe dit eruit ziet. Tevens maken zij kennis met het begrip 'historische inleving'. Dit doen ze door het analyseren van geschreven en ongeschreven bronnen en het voorbereiden van een interview met familieleden
2. De leerlingen staan deze les stil bij wat verzuiling is en hoe dit eruit ziet. Tevens maken zij kennis met het begrip 'historische inleving'. Dit doen ze door het analyseren van geschreven en ongeschreven bronnen en het voorbereiden van een interview met familieleden
3. De leerlingen zijn 'in gesprek' gegaan met het verleden door het interviewen van familieleden. Hierdoor leven ze zich in in het verleden en stellen ze zich de verzuiling voor door de ogen van hun familieleden. Door het vergelijken van verschillende interviews leren zij multiperspectiviteit, omdat de leerlingen in aanraking komen met verschillende perspectieven

Evaluatie:

- Check lesdoelen aan het einde van iedere les
- Klassikale nabespreking in de laatste les over proces en eindproduct

Voorbeeld 2: De Eerste Wereldoorlog

Het tweede voorbeeld betreft twee lessen van ieder 90 minuten over de Eerste Wereldoorlog voor vwo 5 als onderdeel van Tijdvak 9 (1900-1950). De lessen gaan vooral over de oorzaken en kenmerken van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) en de rol van België, Frankrijk, Groot-

Brittannië en Nederland in deze oorlog.

In Figuur 2 staat het globale overzicht van de lessenserie waarbij de lessen kunnen worden opgedeeld in vier lessen van 45 minuten. De volledige lessenserie is te vinden via

https://dimensies.nu/wp-content/uploads/2023/02/Bijlage2_Dimensies_Lessenserie_Plaat.pdf

Figuur 2

Doelstellingen:

- Leerlingen kunnen minstens twee oorzaken benoemen voor WOI
- Leerlingen kunnen minstens twee kenmerken benoemen van de oorlogsvoering in WOI
- Leerlingen kunnen uitleggen wat standplaatsgebondenheid is
- Leerlingen kunnen uitleggen hoe zij naar WOI kijken en waarom 'hun' perspectief verschilt van iemand uit België/Frankrijk/Groot-Brittannië

Beginsituatie:

- Het betreft lesmateriaal voor vwo 5 (16-17 jaar)
- De lessen gaan over de Eerste Wereldoorlog (1914-1918)
- Leerlingen hebben basiskennis over het verloop van de Eerste Wereldoorlog opgedaan in de onderbouw
- Leerlingen hebben geen expliciete voorkennis over standplaatsgebondenheid en inleving als vaardigheid

Werkvormen:

- Klassikale uitleg
- Discussie
- Onderwijsleergesprek
- Video-kijkvragen
- Maken van opdrachten

Leermiddelen:

- Video Schooltv: De Eerste Wereldoorlog - 1914 – 1918 + kijkvragen
- Tekstboek en werkboek
- Bronnen-opdracht
- Video Schooltv: Ten Oorlog! - De Eerste Wereldoorlog + kijkvragen
- Trailer "They shall not grow old"

Opzet lessen:

4. De les begint met een herhaling van de oorzaken van de Eerste Wereldoorlog waarbij leerlingen elkaar helpen wanneer ze een oorzaak missen. Daarna maken de leerlingen een bronnenopdracht waarbij zij personages en oorzaken uit een bron moeten halen. Daarna kijken de leerlingen een videofragment waarbij ze het fragment aan een oorlogskenmerk moeten koppelen. Daarna volgt een uitleg over de verschillende kenmerken van de Eerste Wereldoorlog waarna ze bronopdrachten over de Eerste Wereldoorlog maken om de kennis te verwerken
5. De centrale vraag van deze les is waarom wij in Nederland mogelijk anders naar de Eerste Wereldoorlog kijken dan mensen in België, Frankrijk of Groot-Brittannië. Leerlingen kijken eerst de trailer van They shall not grow old. Deze trailer gaat vooral in op jonge soldaten (15/16 jaar). Hierbij is het mogelijk een verbinding te maken met hedendaags inlevingsvermogen, bijvoorbeeld door als docent te verwijzen naar de oorlog in Oekraïne, of een dergelijke situatie. Daarna geeft de docent expliciete instructie over multiperspectiviteit en standplaatsgebondenheid door te modelleren (als expert zelf vragen te beantwoorden). Vervolgens behandelen de leerlingen in groepjes bronnen uit verschillende landen om te achterhalen welke perspectieven er waren. De les eindigt namelijk met een opdracht waarbij leerlingen vanuit één perspectief/land een brief schrijven als soldaat tijdens de Eerste Wereldoorlog. Deze brieven vergelijken ze vervolgens

Evaluatie:

- Als afsluiting van de eerste les formuleren leerlingen, op basis van de lesinhoud, drie vragen die ze aan een soldaat willen stellen die vocht in de Eerste Wereldoorlog
- Een check aan het einde van de lessenserie door leerlingen te vragen of meningen van soldaten uit verschillende landen verschilden

Leeropbrengsten van de PLG

In een algemene evaluatie van de PLG kwamen drie belangrijke punten naar voren:

- ◆ Alle docenten noemden de combinatie van de zeven ontwerpprincipes zeer praktisch en concreet: een bruikbare leidraad die helpt als checklist bij het ontwerpen van lessen rondom historisch inlevingsvermogen.
- ◆ De discussies en het samenwerken binnen de PLG rondom de zeven ontwerpprincipes vonden de docenten zeer nuttig.

Zoals een deelnemer het verwoordde: "Tijdens de PLG heb ik een hoop praktische voorbeelden gezien hoe historisch inleven kan leiden tot meer algemeen inleven en empathie. Door de ontwerpprincipes kon ik heel makkelijk aan de slag met historisch inleven. De ontwerpprincipes zijn een goede basis voor een (korte) lessenserie. Daardoor zie ik, na het ontwerpen van mijn eigen les en het zien van de voorbeelden van de andere docenten, ook steeds beter hoe ik bij andere onderwerpen historisch inleven toe kan

voegen. Dat zal ik in de toekomst zeker gaan doen, want de opbrengst van het geven van de les was groot!"

- ◆ Docenten gaven aan in het algemeen meer vertrouwen te hebben in het geven van expliciete instructies aan leerlingen met betrekking tot historische inleving, maar blijven worstelen met hoe zij het *algemene* inlevingsvermogen van leerlingen expliciet kunnen onderwijzen in hun lessen.

Toch leverde de worsteling wel iets op volgens een deelnemer: "Door de verbinding tussen historisch inleven en algemene inleving te leggen, wordt het makkelijker om het belang van het historisch inleven aan de leerlingen duidelijk te maken en daarmee ook het belang van het leren over geschiedenis in het algemeen. Mijn ontworpen lessen maakten duidelijk dat het historisch inleven enorm aansluit bij de leerlingen. Leerlingen gingen enthousiast aan de slag met lesmateriaal, konden veelal zelfstandig aan de slag met de bronnen en het inleven leidde tot verdieping in de soms toch wat droge stof bij de tijdvakken en kenmerkende aspecten."

Discussie

De PLG liet zien dat het gezamenlijk ontwerpen van onderwijs motiverend kan werken voor deelnemers. Dit sluit aan bij eerder onderzoek van bijvoorbeeld Vesio, Ross, en Adams (2007). De deelnemende docenten waren ook zelfverzekerder wanneer het ging om het bevorderen van het historisch inlevingsvermogen. Onduidelijk blijft hoe je, als docent, precies kunt werken aan het *algemeen* inlevingsvermogen van leerlingen door het bestuderen van menselijk gedrag in het verleden. De twee lessenseries bieden concrete voorbeelden en inspiratie, maar meer onderzoek is nodig naar de effecten van het ontwikkelde lesmateriaal en de afzonderlijke ontwerpprincipes op het historisch en algemeen inlevingsvermogen van leerlingen.

Over de auteurs

Tim Huijgen is universitair docent en vakdidacticus geschiedenis bij de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn contactgegevens zijn: t.d.huijgen@rug.nl.

Hanneke Bartelds is geschiedenisdocent bij het Willem Lodewijk Gymnasium in Groningen en promovenda bij de Universiteit van Amsterdam.

Iris van den Brand is geschiedenisdocent bij het Parcival College in Groningen.

Hannah van der Plaat is geschiedenisdocent bij OSG Piter Jelles in Leeuwarden.

Promotieonderzoek

De PLG was onderdeel van het promotieonderzoek van Hanneke Bartelds aan de Universiteit van Amsterdam naar historische inleving. Haar begeleiders zijn prof. dr. Carla van Boxtel en dr. Geerte Savenije.

Literatuur

Bartelds, H., Savenije, G., & Van Boxtel, C. (2020). Students' and teachers' beliefs about historical empathy in secondary history education. *Theory & Research in Social Education*, 48(4), 529-551. <https://doi.org/10.1080/00933104.2020.1808131>.

College voor Toetsen en Examens. (2023). Syllabusgeschiedenis havo/vwo 2023. <https://www.examenblad.nl/examen/geschiedenis-vwo-4/2023>

Endacott, J., & Brooks, S. (2013). An updated theoretical and practical model for promoting historical empathy. *Social Studies Research and Practice*, 8(1), 41-58.

Huijgen, T. (2018). *Balancing between the present and the past. Promoting students' ability to perform historical contextualization*. University of Groningen.

<https://research.rug.nl/en/publications/balancing-between-the-present-and-the-past-promoting-students-abi>

Vescio, V., Ross, D., & Adams, A. (2008).

A review of research on the impact of professional learning communities on teaching practice and student learning.

Teaching and Teacher Education, 24(1), 80-91.

<https://doi.org/10.1016/j.tate.2007.01.004>

Yilmaz, K. (2007). Historical empathy and its implications for classroom practices in schools. *The History Teacher*, 40(3), 331-337.